

ha sonra Uluğ Bey'in zîcine dair mukaddimesi olan ve en önemli eserlerinden birini teşkil eden *Prolégomènes des tables astronomiques d'Ouloug-beg* adlı kitabını (I-II, Paris 1846-1853), ardından en ünlü eseri *Histoire des arabes*'ı (Paris 1854) yayımladı. Ali Paşa Mübârek'in *Hulâşatü târîhi'l-'Arab* adıyla Arapça'ya çevirdiği (Kahire 1309) *Histoire des arabes*, müslümanların bilim ve sanat alanına yaptığı katkıları gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu eserinde, XVI. yüzyılın ünlü astronomlarından Danimarkalı Tycho Brahé'nin çeşitleme veya değişim (variation) diye adlandırdığı ayın üçüncü eşitsizliğinin X. yüzyıl astronomlarından Ebü'l-Vefâ el-Bûzcanî tarafından bilindiğini ve Hipparchos'un (ö. m.ö. 120) bulduğu ekinoksların presesyonu (ılımların öncelimi) hareketinin astronomi tarihi açısından önemini gösterdi. 1865 yılında basılan *Mémoire sur l'origine de nos chiffres* adlı çalışmasında Araplar'ın Hint rakamı dediği rakamların aslında Roma rakamlarının abaküs sisteminde kullanılan kısaltmaları olduğunu ileri sürdü (çalışmalarının bir listesi için bk. Dugat, I, 132-139). Sédillot babasının sağlığında bastırmadığı bütün eserlerini de yayımlamıştır (bk. SÉDILLOT, Jean-Jacques Emmanuel).

Sédillot, müslümanların bilimsel faaliyetlerinin önemini vurgulayan ve bu anlamda Batı'da pek çok çalışmanın temelini oluşturan bir şarkiyatçıdır. Eserlerinde müslümanların sadece Antik Yunan'ın bilimsel ve felsefî kaynaklarını Arapça'ya çevirerek değil aynı zamanda bunlara yaptıkları katkılarla da bilime büyük hizmetler verdiğini ortaya koymuştur. Meselâ onların astronomide gök cisimlerinin hareketlerini, ekinoksların presesyonunu ve ekliptiğin eğimini daha dakik biçimde belirlediklerini, güneşin apoje hareketini ortaya

çıkardıklarını ve ayın düzensiz hareketlerine ilişkin önemli bulgular elde ettiklerini göstermiş, Ortaçağ boyunca müslümanların bilime yaptıkları hizmetlerin ne derece büyük olduğunu kanıtlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Dugat, *Histoire des orientalistes de l'Europe du XIIe au XIXe siècle*, Paris 1868, I, 121-142; B. Boncompagni, *Catalogo dei favori di L.-Am. Sédillot*, Rome 1877; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 111-112; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, tür.yer.; R. Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, Wiesbaden 1968, tür.yer.; G. Makdisi, *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*, Edinburgh 1981, tür.yer.; Abdurrahman Bedvî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikin*, Beyrut 1984, s. 236-239; E. Bär, *Bibliographie zur Deutschsprachigen Islamwissenschaft und Semiotik vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis Heute*, Wiesbaden 1991-94, tür.yer.; *The Jewish Discovery of Islam* (ed. M. Kramer), Tel Aviv 1999, tür.yer.; *A Century of British Orientalists, 1902-2001* (ed. C. E. Bosworth), London 2001, tür.yer.; W. Behn, *Concise Biographical Companion to Index Islamicus: An International Who's Who in Islamic Studies from its Beginnings Down to the Twentieth Century*, Leiden 2004, tür.yer.; İnyatullah, "Amélie Sédillot", *JPHS*, IX/1 (1964), s. 30-35; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 592.

YAVUZ UNAT

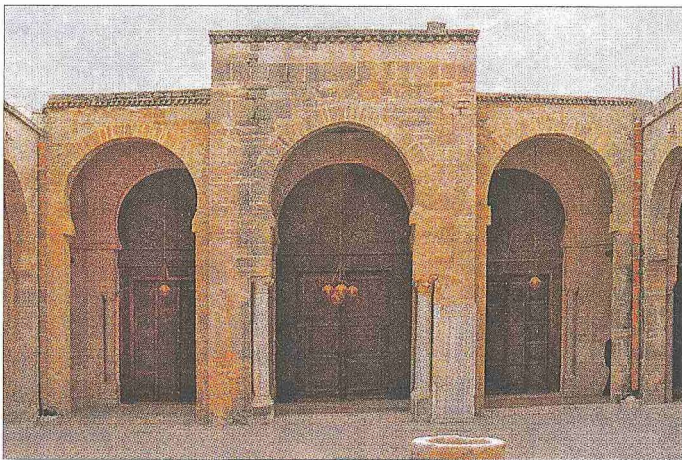
SEFÂKUS ULUCAMİİ

IX. yüzyılda
Tunus'un Sefâkus şehrinde
inşa edilen cami.

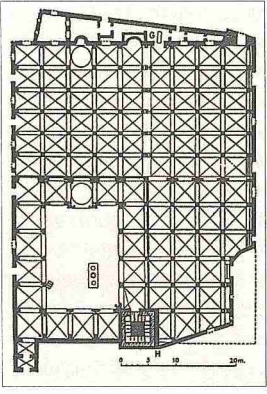
Ağlebîler döneminde Kadı Ali b. Sâlim el-Cibinyânî tarafından 235'te (849) yaptırılan cami Zîrîler devrinde 370 (980) ile 388 (998) yıllarında tamir edilmiş, XI. yüzyılda İbn Yemlûl el-Bergavâtî tarafından minaresi yenilenmiş ve Osmanlı döneminde 1172'de (1758) genişletilmiştir. İlk yapı, zemini düzgün taşla döşenmiş revaklı bir

çift avlu ile bunun güneydoğu yönüne eklenen ibadet mekânından meydana geliyordu. Güneybatısına boydan boya eklenen bölümle yapı yaklaşık revaklı avlusu ve harimi kadar genişletilmiş, böylece caminin iç mekân genişliği bugün 47 x 40 metreyi bulmuştur. Mihrap yönünde Tunus camilerinde sıkça rastlanan dıştan girişi olmakla beraber bir kapı ile harime de bağlanan, görevlilere ait birimler yer almıştır. Kuzeybatı cephesinin ortasında minare bulunmaktadır. Şehrin eski kesimindeki dar sokaklar arasında düz bir blok şeklinde temiz bir taş işçiliğine sahip cami, sade dış cepheleri yanında kademeler halinde yükselen kare gövdeli minaresiyle dikkati çekmektedir. Sekiz kapıdan girilen cami batı köşesindeki kademelenme sebebiyle düzgün bir dikdörtgen plan göstermemektedir. Caminin ilk bölümü dört yönden revaklarla çevrilmiş avlu ile buna bitişik harim kısmından oluşmaktadır. Burada harim, at nalı kemerlerle birbirine bağlanan yirmi beş sütun ve avlu yönünde farklı kesitlerde sekiz pâyeye ile taşınan çapraz tonozlarla örtülmektedir. Orta eksenin avluya açılan ucu ile mihrap önü birer kubbe ile örtülmüştür. Avludan harime geçiş günümüzde revakların gerisindeki ahşap kapılardan sağlanmaktadır.

Osmanlı hâkimiyeti sırasında güneybatı duvarı kaldırılarak harim ve avlu boyunca genişletilen camide duvardan çıkıntılı pâyeler, kırk dört sütun ve ortada "T" kesitli üç pâyeye ile taşınan ek bölümün üzeri at nalı kemerlere oturan çapraz tonozlarla kapatılmıştır. İlk yapının hariminden bu eklenen bölüme açılan kemerli açıklıklar beş sıra halinde yan yana üçer sütunlu taşıyıcılara sahiptir. Mihrap önü kubbesinin kasnağı ile duvarların üst bölümüne açılan az sayıdaki düz atkılı pencerelerden ışık alan iç mekân oldukça karanlıktır. Caminin hariminde duvarlarda ve üst örtüde süsleme unsuru yoktur. Harimde 60 cm. genişliğindeki kare kaideler üzerine oturan mermer sütunların değişik başlıkları ve yükseklikleri bunların farklı dönemlere ait olduğunu gösterir. Roma ve Bizans yapılarından devşirilen farklı boylardaki sütun başlıklarında iri kıvrımlı yapraklar, delikli kenger yaprakları ve kenarlarında volütlerin yer aldığı kompozit (karma) örneklerin yanı sıra Osmanlı döneminde Tunus yapılarında kullanılan yanları hafif iç bükey, ortası yüzeyden taşkın küçük yaprak şeklinde düzenlenmiş şekillere de rastlanmaktadır. Başlıkların üzerinde yine bölgenin diğer yapılarındaki gibi yüksek tutulan

Sefâkus
Ulucamii'nin
revaklı
avlusundan
bir görünüşü

Sefâkus
Ulucamii'nin
planı

bir impost (ikinci bir başlık veya başlık üzerindeki yastık taşı) bölümünden sonra üst örtüye geçilmektedir. Kemerler birbirine demir gergilerle bağlanmaktadır.

Caminin kible duvarında iki mihrap bulunmaktadır. Bunlardan doğudaki ilk yapıya ait olup 2,20 m. genişliğinde ve 1,10 m. derinliğinde, at nalı kemerli oldukça sade bir niş şeklindedir. Caminin büyüülmesi sırasında eklenen sağdaki diğer mihrap ise 1,70 m. eninde ve 1 m. derinliğinde olup zengin süslemeleriyle dikkat çeker. Yanlardaki sütunçeler üzerinde yükselen at nalı kemerli mihrabın kemer alınlıkları ve bunun üst kısmı stilize bitki kompozisyonlarından oluşan çinilerle kaplanmıştır. Sarı ve bordo renklerle boyanan, uçları yarım daire kaz ayağı motifleriyle süslenen kavsaranın alt bölümünde kûfi hatlı tamiir kitâbesinde 1172 (1758) tarihi okunmaktadır. Bunun alt bölümü içleri boş bırakılmış ince uzun nişlerle doldurulmuştur. Orta bölümdeki pâyelerden birine yaslanmış olan ahşap vaaz kürsüsü sarı, yeşil, mavi ve kırmızı renklerde kalem işiyle bezelidir.

Caminin en fazla ilgi çeken yerlerinden biri kuzeydoğu cephesidir. X. yüzyıldaki tamirler sırasında şekillendiği tahmin edilen bu cephe, düz atkılı kapıları üstten çevreleyen kademeli at nalı kemerlerle bunların arasında yine at nalı kemerli pencere ve nişlerden meydana gelmektedir. Kapıların üstünde boş bırakılmış alınlıkları kuşatan kemerlerden en dıştakiler ve pencere kemerleri küçük kare çıkıntılarla belirlenen konsollarla sınırlandırılmıştır. Kapı açıklıklarının üzerinde, kemer içlerinde ve bunların arasındaki yüzeyler, çoğu okunamayacak haldeki kitâbelerle stilize bitki kompozisyonlarından oluşan devşirme malzemeye süslenmiştir. Dışa düz atkılı kapı ve pencerelerle açılan caminin diğer cephelerinde ise düzensiz biçimde yerleştirilmiş devşirme malzemeler mevcuttur.

XI. yüzyıldaki yenileme ile günümüze ulaşan ve avlunun batı revakları içine açılan sade bir kapıdan geçilen 7,5 m. genişliğindeki minare kare gövdelidir. Revakların çatısı üzerinde üç kademe halinde daralarak yükselen minare kesme taş malzeme ile yapılmış, yüksek tutulan gövdenin kible yönüne dilimli at nalı kemerli iki pencere açılmıştır. Üstte farklı düzenlenmiş bordürler yer almaktadır. Aradaki kûfi karakterli bir yazı kuşağından sonra küçük dendanlardan oluşan bir süsleme gövdeyi taçlandırmıştır. Gövdenin üzerinde yine üst bölümü benzer şekilde düzenlenmiş olan ve kısa tutulmuş petek, daha sonra dört yöne at nalı kemerlerle açılan ve sembolik küçük bir kubbe ile son bulan şerefe bulunmaktadır.

Sütun ya da ayakların taşıdığı at nalı kemerlerin üstündeki kubbe ve tonozlardan oluşan üst örtüye sahip çok birimli planı ile Sefâkus Ulucamii'nde Tunus'taki camilerde sıkça kullanılan bir düzenleme görülmektedir. Özellikle mihrap bölümüyle avluya bakan köşenin üzerinin kubbe ile örtülmesi ve avluya açılan revakların kemer aralıklarının kapı şeklinde düzenlenmesi daha önce Kayrevan'daki Sîdî Ukbe ve Zeytûne camilerinde görülmektedir. Ge-

nel düzenlemesi ile Sîdî Ukbe Camii minaresine benzeyen Sefâkus Ulucamii'nin minaresinin gövde ve petek bölümündeki kûfi yazı ve süslemeler Kusûrüssaf'ta bulunan Sîdî Ali Mahcûb Zâviyesi'nin (XVIII. yüzyılın ikinci yarısı) minaresinde de aynı uygulanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Slimane Mostafa Zbiss, *Monuments musulmans d'époque Hüsseynite en Tunisie*, Tunis 1955, s. 12; a.mlf., *Les coupôles tunisiennes dans leur évolution*, Tunis 1959, s. 78; a.mlf., *A travers les monuments musulmans de Tunisie*, Tunis 1963, tür.yer.; a.mlf., "el-Mehârîb fi'l-imâretî'd-dîniyye bi'l-Mağribî'l-İslâmî II-III", *el-Hîdâye*, sy. 1, Tunis 1984, s. 57; G. Marçais - L. Golvin, *La grande mosquée de Sfax*, Tunis 1960; L. Golvin - D. Hill, *Islamic Architecture in North Africa*, London 1976, s. 105; G. Marçais, "Sfâkes", *İA*, X, 549-550; *Les mosquées de Tunisie*, Tunis 1973, s. 123; A. Papadopoulos, *l'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 503; *Architecture of the Islamic World* (ed. G. Michell), London 1978, s. 220; S. Santelli, *Medinas: Traditional Architecture of Tunisia* (trc. K. Hilton), Tunis 1992; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 234-235.

KADİR PEKTAŞ

SEFÂKUSİ (السفاقي)

Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm
b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sefâküsî
(ö. 742/1342)

Tefsir ve nahiv âlimi.

Zehebî'nin kendisinden işittiğine göre 698 (1298-99) yılı başlarında doğdu. Bu tarih 697 olarak da zikredilmiştir. Nisbesinden anlaşılacağı üzere doğum yerinin Tunus'un güneyinde yer alan Sefâkus olması ihtimal dahilinde olup Mağribî nisbesiyle de anılmıştır. Bazı eski ve yeni kaynaklarda Sefâkus kelimesinin ilk harfi "sâd" ile yazılıyorsa da Safedî kelimenin "sîn" ile (السفاقي) yazılacağını belirtmiştir. Sefâkusî, Cezâyir'deki Bicâye'ye giderek Ebû Ali Nâsirüddin Mansûr b. Ahmed ez-Zevâvî'den ders aldı. Ardından hac maksadıyla çıktığı seyahat esnasında Kahire'de Ebû Hayyân el-Endelüsî ve diğer bazı âlimlerin derslerine katıldı. Bu tahsil döneminin hacdan sonra gerçekleşmiş olması da muhtemeldir. 738 (1337-38) yılında kardeşi Şemseddin Muhammed'le birlikte Dirmaşk'a gitti ve orada Zeyneb bint Kemâl, Ebû Bekir b. Muhammed b. Anter es-Sülemî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî gibi âlimlerin derslerini dinledi. Fezâil ve i'râbü'l-Kur'ân alanlarında ihtisas kazandı. Fıkıh ilmiyle de ilgilenen ve Mâlikî mezhebine göre fetva veren Sefâkusî

Sefâkus Ulucamii'nin minaresi

